

УДК 61.000.93:001.8(477)

НАУКОВЕ І ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МЕДИЦИНИ

О.М. Ціборовський (Київ)

ДУ «Український інститут стратегічних досліджень МОЗ України»

Резюме. На прикладі досліджень, які свідчать про пріоритет українських лікарів і вчених у багатьох галузях медицини, обґрунтовано наукове і практичне значення науково-дослідної роботи з історії української медицини з метою використання позитивного досвіду наших попередників, проведення педагогічної та просвітницької роботи, спрямованої на професійне, моральне та патріотичне виховання медичних працівників, молоді та всіх громадян України.

Ключові слова: історія медицини, досвід і пріоритети українських лікарів, моральне та патріотичне виховання.

Віки чужоземного гноблення, колоніального втрат у національній ідентичності, свідомості та культурі українського народу. У таких умовах його еліта часто втрачала національні ознаки, трактувалася, а часом і відчувала себе, як російська, польська, румунська, угорська, австрійська або будь-яка інша залежно від державної належності тієї частини української етнічної території, де вона мешкала і працювала. Розуміючи, що історична пам'ять, тобто знання про традиції, ідеї, події у житті народу і ставлення до цього культурного багатства, поруч з мовою, становить основу національної свідомості, яка, своєю чергою, є запорукою національної єдності — необхідної умови успішного державного будівництва і національного прогресу в усіх галузях суспільного життя, вороги національного відродження українського народу, як і інших раніше пригноблених націй, передусім спрямовували свою агресію проти їхньої історичної пам'яті, мови і культури. Метою такої імперської політики було поширення національного нігілізму, втрати гордості за свою націю, індиферентного ставлення до національних здобутків, зневагу до своєї мови і культури, зневіри у власній державі, її законах, органах влади і управління. Для цього свідомо приховувалася інформація про діяльність, досягнення і подвиги національних діячів та героїв, викривлювалися ідеї та зміст їхньої праці і боротьби, знецінювалися їх результати, паплюжилася пам'ять про них. Дуже поширеним був метод приховання національного коріння багатьох учених, митців, державних і громадських діячів, привласнення їхніх імен та діяльності панівною нацією. Звичайно, таке становище призводило до втрати національної свідомості і патріотизму серед українського населення, поширення почуття меншовартості, сприяло денационалізації та асиміляції

українців. Ліквідація цих негативних явищ є одним з основних завдань сучасної історичної науки, яка має спростувати облудні негативні стереотипи, що склалися як у багатьох іноземців, так і у деяких українців, об'єктивно висвітлити події української історії та оцінити їх з національних позицій.

Чудовий матеріал для цього дає історія медицини, яка відіграє важливу роль у суспільному житті, посідає вагоме місце в культурі людства і тому завжди цікавить широку громадськість. Проте до відновлення державності України у нас не набуло поширення навіть поняття «українська медицина», а суспільство погано знало і навіть не усвідомлювало роль українських лікарів у світовій науці і практиці.

Мета роботи — показати наукове і практичне значення досліджень з історії української медицини та довести необхідність їх активізації.

Для прикладу у статті наведено лише деякі сторінки діяльності українських лікарів XVIII—XX ст., зокрема, в галузі профілактичної медицини і охорони громадського здоров'я.

Матеріали та методи

На основі аналізу близько 1000 друкованих і архівних матеріалів досліджено діяльність українських лікарів і науковців у галузі профілактичної медицини, показано їх роль у формуванні системи охорони громадського здоров'я. Методологічну основу цих досліджень становила сукупність принципів об'єктивності, історизму, системності. Використано методи, адекватні поставленим завданням, як загальнонаукові (евристичний, квантитативний, бібліосемантичний, контент-аналізу), так і спеціальні історичні (порівняльно-історичний, проблемно-хронологічний, джерелознавчого

та історіографічного аналізу), а також соціальної медицини (соціологічного аналізу, демографічної та медичної статистики).

Результати дослідження та їх обговорення

Політичні та соціально-економічні умови, які склалися в Україні у XVI–XVIII ст. (національне відродження в процесі боротьби з релігійно-національними утисками, самоврядування міст за Магдебурзьким правом, виникнення козацтва, визвольна війна і створення козацької держави під керівництвом Богдана Хмельницького, відкритість для європейських впливів), сприяли створенню густої мережі братських і парафіяльних шкіл, які поширювали початкову освіту серед широких народних мас, освітньо-культурній діяльності Острозької, Замойської і особливо Києво-Могилянської академії, а потім Чернігівського, Переяславського і Харківського колегіумів, що давали ґрунтовну середню та початки вищої освіти своїм слухачам і надавали їм можливість продовжити освіту в спеціальних навчальних закладах і європейських університетах. Внаслідок цього в умовах реформування освіти, церкви, науки і культури, економіки та державного управління Російської імперії, що потребувало залучення освічених кадрів, українські вчителі, вчені і фахівці відіграли провідну роль у цих процесах XVIII ст. [6;13;14;17;32].

Роль українців була особливо значущою, а часом і вирішальною у становленні медичної освіти і науки, системи медичної допомоги населенню Російської імперії у XVIII – на початку XIX ст. Вивчення та аналіз їхньої діяльності засвідчили їх високий рівень професійної підготовки, передусім у галузі хірургічної допомоги, яку особливо потребувала імперська армія в умовах постійних війн. Проте провідні українські лікарі не обмежувалися навчанням у госпітальних школах та медико-хірургічних училищах і отриманням звання лікаря, а продовжували навчання і проходили стажування у багатьох європейських університетах та клініках, де одержували науковий ступінь доктора медицини. Як правило, будучи лікарями широкого профілю, багато з них постійно займалися проблемами епідеміології та боротьби з інфекційними хворобами, особливо з такими соціально небезпечними, як чума і холера. Навіть провідні спеціалісти в галузі теоретичної і клінічної медицини, які стали основоположниками таких галузей вітчизняної медицини, як анатомія і гістологія (Мартин Тереховський, Никон Карпинський, Петро Загорський), фізіологія і патологія (Олександр Шумлянський, Григорій Базилевич), епідеміологія (Данило Самойлович-Сушинський, Касіян Ягельський), акушерство і гінекологія (Нестор Максимович-Амбодик), педіатрія (Степан Хотовицький), зробили

великий внесок у розвиток хірургії (Степан Андрієвський-Прокопович, Яків Саполович, Єфрем Мухін та інші) і терапії (Йосип Каменецький, Федір Політковський), приділяли серйозну увагу проблемам профілактики і гігієни, були авторами медико-топографічних описів різних регіонів і міст не тільки України, але й інших частин Російської імперії. Цими працями започатковано соціально-гігієнічні дослідження у нашій країні. Саме українські лікарі часто були ініціаторами і виконавцями реформ у системі медичної освіти та медичної справи, працювали в центральних і місцевих органах управління охороною здоров'я населення як в столицях імперії, так і в різних її регіонах (Хома Тихорський, Касіян Ягельський, Мартин Тереховський, Петро Погорецький, Никон Карпинський, Павло Шумлянський, Григорій Базилевич, Степан Андрієвський-Прокопович, Яків Саполович та інші) [1;4;9;11;16].

Українських лікарів XVIII – початку XIX ст., які працювали в галузі профілактичної медицини, можна вважати предтечами соціальної медицини не тільки в Україні, але й у всій Російській імперії. Серед них слід виділити постаті Івана Лук'яновича Данилевського, який у 1784 р. захистив дисертацію «Про найкраще медичне управління» на науковий ступінь доктора медицини, опубліковану Й.П. Франком, і Опанаса Филімоновича Шафонського (1740–1811), праця якого під назвою «Чернігівського намісництва топографічний опис з коротким географічним та історичним описом Малої Росії», написана у 1784–1787 рр., справедливо вважається не тільки солідною соціально-гігієнічною роботою, але й першою енциклопедією українознавства [12;18;31].

Подією в українській культурі був вихід у світ перших медичних журналів українською мовою. У Галичині – це місячник «Здоров'я», який в 1912–1914 рр. видавало Українське лікарське товариство у Львові, а на Наддніпрянщині – популярний часопис «Життя і знання», який друкувався у Полтаві з 1913 р. і висвітлював статті на медичні теми [29].

Трибуною соціальної медицини стали наукові медичні товариства і з'їзди, наукові та науково-практичні конференції, які проводилися ними. Перше в країні наукове товариство медиків створено в м. Херсоні у 1784 р. з ініціативи Д.С. Самойловича. Незабаром після Санкт-Петербурга (1833) створено Товариство київських лікарів у 1840 р., одеських лікарів – у 1849 р., Волинське, Подільське, Харківське медичні товариства – відповідно у 1859, 1860 і 1861 рр.

Українські лікарі брали активну участь у роботі загальноросійських об'єднань лікарів – Російського товариства охорони народного здоров'я, заснованого у 1877–1878 рр., Товариства російських лікарів у пам'ять М.І. Пирогова, організованого у 1881 р., а також військово-медичних товариств.

У Галичині в 1873 р. засновано найстарішу українську наукову організацію — Наукове товариство ім. Шевченка (НТШ) з математично-природописно-лікарською секцією і лікарською комісією при ній, яку очолив Фелікс Сельський-Щасний, а у 1910 р. створено професійне Українське лікарське товариство у Львові на чолі з Євгеном Озаркевичем.

На Наддніпрянщині у 1906 р. засновано Українське наукове товариство (УНТ) у Києві, до складу якого увійшли провідні українські науковці та лікарі (Мартирій Галин, Овксентій Корчак-Чепурківський, Олександр Черняхівський та інші), які створили спочатку математично-природничу, а потім природничо-лікарську секцію.

Українські лікарі проводили засідання, на яких розглядали актуальні проблеми медицини, брали активну участь у роботі Пироговських з'їздів (В.Я. Данилевський, В.К. Високович, М.М. Волкович, П.Н. Діатроптов, Є.І. Яковенко, П.П. Кашенко, І.І. Мечников, В.А. Бец, В.В. Підвисоцький, І.В. Троїцький, В.П. Образцов, В.О. Караваєв, Ф.Г. Яновський, І.О. Сікорський, І.П. Скворцов, М.І. Тезяков, Г.Є. Рейн та ін) [21;22;30].

Важливу роль у формуванні і поширенні соціально-медичних ідей відіграли медична преса, наукові медичні товариства, з'їзди лікарів, наукові і науково-практичні конференції, які проводилися ними. Українські лікарі зробили вагомий внесок у становлення перших медичних журналів у Петербурзі, у виданні першого в Україні і найкращого в Російській імперії наукового медичного тижневика «Современная медицина» (Київ, 1860 р., редактор О.П. Вальтер). Перше медичне товариство в Російській імперії створив Д.С. Самойлович у Херсоні в 1784 р.

Основним джерелом становлення соціальної медицини як наукової дисципліни і предмета викладання є розвиток і диференціація гігієнічної науки. У цьому процесі вагому роль відіграли українські вчені — професор В.А. Субботін (1844—1898), який очолив першу не тільки в Україні, але й у Російській імперії самостійну кафедру гігієни в Київському університеті, на якій вперше в Україні і Росії започатковано приват-доцентський курс соціальної гігієни, професори Харківського і Київського університетів А.І. Якобій (1827—1907) та І.П. Скворцов (1847—1921), котрі були творцями, носіями і пропагандистами соціально-гігієнічних ідей у своїй науковій, педагогічній та практичній діяльності [28].

Великий внесок у становлення соціальної медицини в Україні зробили діячі земської медицини, особливо працівники її санітарної організації — М.С. Уваров (1856—1927), М.І. Тезяков (1859—1925), П.М. Діатроптов (1859—1934), С.М. Ігумнов (1864—1942) та ін. З їхніх лав вийшли такі фундатори соціальної медицини в Україні і Росії, як О.В. Корчак-Чепурківський (1857—1947), який першим почав читати систематичний курс соціальної гігієни не тільки в Україні, але й у всій Російській

імперії, С.А. Томілін (1877—1952), котрий очолив першу кафедру соціальної гігієни у Харкові, З.Г. Френкель (1869—1970), який створив першу кафедру соціальної гігієни в Петрограді [2;4;5;7;15].

Українські вчені зробили великий внесок в опрацювання основного методу соціальної медицини — статистичного. Автором теорії збирання, обробки та аналізу статистичних матеріалів, який обґрунтував необхідність соціального спрямування статистичних досліджень, є видатний учений Д.П. Журавський (1810—1856). Одним з провідних фахівців у галузі теоретичної та прикладної демографії і статистики був академік М.В. Птуха (1884—1961). Багато наших земляків, які належали до різних поколінь, працювали не тільки в Україні, але й за її межами і вславилися своїми ґрунтовними працями в галузі демографії і санітарної статистики — А.М. Мерков (1899—1971), Л.С. Камінський (1889—1962), М.С. Бідний (Бедний, 1932—1990) та ін. [10;19;20].

Виникнення і поширення соціально-гігієнічних ідей сприяло залученню прогресивних українських лікарів різних спеціальностей до роботи в організації медичної допомоги, вдосконаленні медичної освіти і управлінні медичною справою, створенні державної системи охорони здоров'я.

Першим у світовій історії міністром охорони здоров'я в Австро-Угорщині став видатний український учений-біохімік і громадський діяч з Галичини Іван Якович Горбачевський (1854—1942), а ініціатором створення міністерства охорони здоров'я в Російській імперії був відомий акушер-гінеколог Георгій Єрмолайович Рейн (1854—1942), який 17 років пропрацював професором кафедри акушерства і жіночих хвороб Київського університету (1883—1900), а 1907 р. обрано депутатом Державної Думи другого скликання від Волинської губернії [3;8].

Результатом втілення соціально-медичних ідей в практику було створення системи охорони громадського здоров'я в незалежній Україні. У цю роботу активно включилися українські лікарі-патріоти, які мали досвід як у сфері медицини, так і в громадсько-політичній діяльності. Більшість з них пройшли школу земської медицини, брали участь у Першій світовій війні і визвольних змаганнях. І в умовах Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки, і за Української Держави гетьмана Павла Скоропадського та Української Соціалістичної Радянської Республіки, попри ідеологічні розходження, їхні зусилля спрямовувалися на вирішення найбільш актуальних на той час проблем — боротьбу з епідеміями, опікування постраждалими від війни, голоду і розрухи, охорону материнства і дитинства, забезпечення населення медичною і медикаментозною допомогою. Незважаючи на всі труднощі, організатори охорони здоров'я вирішували такі проблеми: правове забезпечення функціонування галузі; вдосконалення управління нею; залу-

чення медичної та широкої громадськості до питань охорони здоров'я; відновлення і розвиток мережі медичних закладів; підвищення рівня санітарної культури населення; запровадження в життя і роботу галузі профілактичних засад, тобто займалися тими питаннями, які турбують суспільство і сьогодні.

Імена багатьох ідеологів і виконавців цих завдань несправедливо забуті, а деякі з них безпідставно репресовані, хоча зробили вагомий внесок не тільки у становлення системи охорони громадського здоров'я України, але й у розвиток різних галузей медичної науки [24–27].

Багато з тих позитивних справ, розпочатих згаданими українськими діячами, втілено в життя в радянській системі охорони здоров'я, але, на жаль, дискредитовано вульгарним соціологізмом і демагогією, так званім «класовим підходом» до вирішення проблем охорони здоров'я, принципом «залишкового» фінансування і диктаторськими методами адміністративно-командного управління галуззю [1;4;23].

Під час Першої світової війни, революції, інтервенції сусідніх агресивних держав, громадянської війни українські фахівці в галузі соціальної медицини змогли реалізувати соціально-медичні ідеї, принципи та методи соціальної медицини, набути величезний досвід в організації лікувально-профілактичної допомоги військам і мирному населенню в умовах масових уражень, епідемій, голоду, руйнувань та інших нестатків. У складний і тяжкий повоєнний та пореволюційний час вони стали ініціаторами та організаторами нових форм і методів медико-соціальної допомоги – боротьби з наслідками голоду, створення державної санітарної служби та системи охорони материнства і дитинства, організації боротьби з соціальними хворобами, передусім з туберкульозом і венеричними захворюваннями, організації страхової медицини при переході від «бюджетної» системи воєнного комунізму до нової економічної політики, а потім узяли активну участь у формуванні оригінальної системи охорони здоров'я, яка ґрунтувалася на принципах єдності наукової та практичної медицини, загальнодоступності, безоплатності, профілактичної спрямованості медичної допомоги як міському, так і сільському населенню [23].

Висновки

Проведені дослідження засвідчили про високий рівень професійної та громадської діяльності українських лікарів ХУІІІ – початку ХІХ ст. Їх роль була значною, а

часом вирішальною у становленні медичної освіти і науки, системи медичної допомоги населенню Російської імперії. Вони стали основоположниками таких галузей вітчизняної медицини, як анатомія і гістологія, фізіологія і патологія, епідеміологія, акушерство і гінекологія, педіатрія, зробили великий внесок у розвиток хірургії та терапії, були предтечами соціальної медицини. У ХІХ–ХХ ст. українські лікарі зробили великий внесок в організацію та діяльність медичних товариств, видання медичної преси, становлення земської медицини та її санітарної організації, викладання гігієни та соціальної медицини, формування сучасної системи охорони здоров'я. Українські лікарі відіграли вагомий роль у національному відродженні українського народу та участі у визвольних змаганнях.

Практичне значення історико-медичних досліджень полягає не лише у використанні позитивного досвіду наших попередників, але й у педагогічній та просвітницькій роботі з метою професійного, морального, громадянського і патріотичного виховання українських медиків, молоді і всіх громадян на прикладі професійної та громадської діяльності українських лікарів і вчених.

Перспективи подальших досліджень

Після відновлення державності в Україні активізувалися дослідження з історії медицини, з'явилися нові праці Я. В. Ганіткевича, О.М. Голяченка, Л.А. Пирога, Я.Ф. Радиша, О.А. Грандо та інших дослідників. Прикладом для багатьох стали роботи істориків медицини української діаспори Романа Осінчука, Василя Плюща, Модеста Ріпещького, Павла Джуля, Павла Пундія та інших українських лікарів, які в еміграції зберегли зв'язок з українською культурою, цікавилися життям на батьківщині, а після здобуття Україною незалежності відновили безпосередні зв'язки з нею.

Проте в історії української медицини залишається ще багато питань, які потребують вирішення. **Перспективи подальших досліджень** полягають у висвітленні «темних плям» історії України і української медицини, доведенні пріоритету українських лікарів та вчених у різних галузях медицини, поверненні до історії української культури несправедливо забутих імен. Тому дивно, що замість залучення нових дослідників до наукової роботи у цій галузі і сприяння публікаціям її результатів, стало обмежуватись (а з 2010 р. зовсім припинилося) фінансування історико-медичних досліджень.

Список літератури

1. Ганіткевич Я. В. Історія української медицини в датах та іменах / Я. В. Ганіткевич. – Львів, 2004. – 364 с.
2. Ганіткевич Я. В. Українські лікарі-вчені першої половини ХХ ст. та їхні наукові школи / Я. В. Ганіткевич. – Львів, 2002. – 542 с.

3. Головацький І. Іван Горбачевський (1854–1942): Життєписно – бібліографічний нарис / І. Головацький. – Львів : НТШ, 1995. – 128 с.
4. Голяченко О. М. Історія медицини / О. М. Голяченко, Я. В. Ганіткевич. – Тернопіль : Лілея, 2004. – 246 с.: іл.
5. Игумнов С. Н. Очерк развития земской медицины в губерниях, вошедших в состав УССР и Крымской АССР / С. Н. Игумнов. – К. : Изд-во 1-го Киевского мед. института, 1940. – 155 с.
6. Історія української культури / за заг. ред. Івана Крип'якевича. – Львів : Видання Івана Тиктора, 1937. – 718 с.
7. Каган С. С. Видатний санітарний діяч України – академік УРСР О. В. Корчак-Чепурківський / С. С. Каган. – К. : Здоров'я, 1965. – 85 с.
8. Корнєєва І. Лікар-реформатор, провісник державної охорони здоров'я академік Г. Є. Рейн / І. Корнєєва // Агапіт. – 1996. – № 4. – С. 25–30.
9. Медицина в Україні: видатні лікарі : біобібліографічний словник. – Вип. 1. Кінець XVII – перша половина XIX ст. / за ред. С. М. Старченка. – К., 1997. – 239 с.
10. Мерков А. М. Здоровье населения и методы его изучения : избранные произведения / А. М. Мерков ; под ред. М. С. Бедного. – М. : Статистика, 1979. – 232 с.
11. Мирский М. Б. Медицина России XVI–XIX веков / М. Б. Мирский. – М. : Рос. политическая энциклопедия, 1996. – 400 с.
12. Невский В. А. А. Ф. Шафонский – один из пионеров отечественной санитарии / В. А. Невский // Гигиена и санитария. – 1950. – № 11. – С. 42–45.
13. Очерки русской культуры XVII века. – Ч. 2. – М. : Изд-во МГУ, 1979. – 343 с.
14. Очерки русской культуры XVIII века. – Ч. 2. – М. : Изд-во МГУ, 1987. – 406 с.; Ч. 3. – М. : Изд-во МГУ, 1988. – 396 с.
15. Пискунов В. П. О жизни и научной деятельности С. А. Томилина (краткий очерк) / В. П. Пискунов, В. С. Стешенко // Томилин С. А. Демография и социальная гигиена. – М. : Статистика, 1973. – С. 5–20.
16. Плющ В. Нариси з історії української медичної науки та освіти / В. Плющ. – Кн. 1. Від початків української державності до XIX ст. – Мюнхен, 1970. – 342 с.
17. Попович М. В. Нарис історії культури України / М. В. Попович. – 2-е вид., випр. – К. : Артк, 2001. – 728 с.
18. Прусаков И. Ф. Государственная власть – лучший врач / И. Ф. Прусаков // Сов. здравоохранение. – 1962. – № 4. – С. 58–63.
19. Птуха М. В. Дмитрий Петрович Журавский. Жизнь. Труды. Статистическая деятельность / М. В. Птуха. – М., 1951. – 123 с.
20. Птуха М. В. Очерки по истории статистики в СССР. – Т. 1. Статистическая мысль в России (до конца XVIII в.) / М. В. Птуха. – М. : Изд-во АН СССР, 1955; Т. 2. I. Статистика в Академии Наук, ученых обществах и учебных заведениях 1801–1863. II. Университетская статистика (государствование) в России 1801–1845. – М. : Изд-во АН СССР, 1959. – 476 с.
21. Ціборовський О. М. З'їзди лікарів, наукові та науково-практичні конференції як трибуна соціальної медицини / О. М. Ціборовський // Східноєвроп. журнал громадського здоров'я. – 2008. – № 1. – С. 74–80.
22. Ціборовський О. М. Наукові медичні товариства та їхня роль у становленні соціальної медицини в Україні / О. М. Ціборовський // Охорона здоров'я України. – 2007. – № 3–4(27–28). – С. 143–147.
23. Ціборовський О. М. Наукові осередки української соціальної медицини у 20-х роках XX століття / О. М. Ціборовський // Вісник соц. гігієни та організації охорони здоров'я України. – 2008. – № 2. – С. 66–73.
24. Ціборовський О. М. Організація охорони здоров'я в Західно-Українській Народній Республіці / О. М. Ціборовський // Охорона здоров'я України. – 2007. – № 3–4(27–28). – С. 75–79.
25. Ціборовський О. М. Охорона здоров'я в Українській Державі (доба Гетьманщини) // Вісник соц. гігієни та організації охорони здоров'я України. – 2007. – № 2. – С. 147–152.
26. Ціборовський О. М. Охорона здоров'я в Українській Народній Республіці доби Директорії (1918–1921) / О. М. Ціборовський // Охорона здоров'я України. – 2007. – № 2 (26). – С. 67–71.
27. Ціборовський О. М. Перші кроки до становлення системи охорони здоров'я в незалежній Україні (доба Центральної Ради) / О. М. Ціборовський // Вісник соц. гігієни та організації охорони здоров'я України. – 2007. – № 1. – С. 102–108.
28. Ціборовський О. М. Розвиток гігієнічної науки в Україні як основа становлення соціальної медицини / О. М. Ціборовський // Вісник соц. гігієни та організації охорони здоров'я України. – 2008. – № 1. – С. 67–71.
29. Ціборовський О. М. Роль медичної преси у формуванні і поширенні соціально-медичних ідей в Україні / О. М. Ціборовський // Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. – 2008. – № 1. – С. 67–71.
30. Ціборовський О. М. Українські лікарські товариства в Галичині та діаспорі як осередки соціальної медицини / О. М. Ціборовський // Україна: Здоров'я нації. – 2007. – № 3–4. – С. 205–208.

31. *Шафонский А. Ф.* Черниговского наместничества топографическое описание с кратким географическим историческим описанием Малья России, из частей коей оно наместничество составлено / А. Ф. Шафонский. – К., 1851. – XXII, 697 с.
32. *Яковенко Н. М.* Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України / Н. М. Яковенко. – 2-е вид., перероб. та розшир. – К. : Критика, 2005. – С. 292–300.

Научное и практическое значение исследований по истории украинской медицины

О.М. Циборовский (Киев)

На примере исследований, свидетельствующих о приоритетах украинских врачей и ученых во многих отраслях медицины, обосновано научное и практическое значение научно-исследовательской работы по истории украинской медицины с целью использования положительного опыта наших предшественников, проведение педагогической и просветительской работы, направленной на профессиональное, моральное и патриотическое воспитание медиков, молодежи и всех граждан Украины.

Ключевые слова: история медицины, опыт и приоритеты украинских врачей, моральное и патриотическое воспитание.

Scientific and practical significance of researches on the Ukrainian medicine history

О.М. Tsiborovskiy (Kyiv)

In the case studies showing the priorities of the Ukrainian doctors and scientists in many fields of medicine, is based on scientific and practical significance of research on the Ukrainian medicine history in order to use the positive experience of our predecessors, carrying out of educational and outreach activities aimed at the professional, moral and patriotic education of physicians, youth and all citizens of Ukraine has been proved.

Key words: medicine history, experiences and priorities of the Ukrainian doctors, moral and patriotic education.

Рецензент: д-р мед. наук, проф. Ю.Б. Ященко.